

A -BE és -BEN ragos határozók az Apor-kódexben

1. A határozók rendszere állandó mozgásban van, ezért sokszor nehézséget jelent nem csak az alakjuknak (határozószó vagy ragos határozó stb.), hanem különösen a jelentésüknek a megállapítása. Bár a határozó jelentését gyakran már maga a szó jelentése meghatározza (*város: városban* helyhatározó, *idő: időben* időhatározó), de mivel a helyhatározó-ragos szavak ma világosan érzékelhető módon elvontabb határozói jelentések hordozói is lehetnek, ezért ma is, korábban is számolhatunk olyan átmeneti, komplex határozókkal, amelyekről legfeljebb csak azt állapíthatjuk meg, hogy melyek azok a szerkezet típusok, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy bennük ezek a komplex jelentések kialakulhassanak (tehát például egy helyhatározó állapothatározóvá fejlődjék).

A belső és a külső helyhatározó-ragos szerkezetek elkülönülése során is születhettek ingadozások, míg például kialakult a *konyhán dolgozik* és a *konyhában dolgozik* határozós szerkezetek közötti mai jelentéskülönbség. Még az 1800-as években is olvashatunk ilyen szerkezeteket: „azon rövid időszak, melyet a' göttingai *egyetemben tölte*” (B. Eötvös József, Emlékbeszéd Kőrösi Csoma Sándor felett... Pest, 1843. 9).

A -BE és -BEN ragos szerkezetek vizsgálatát nehezíti az, hogy a -BEN rag végéről viszonylag korán kezdett lekopni a nazális, és így keveredett a lokatívuszi és a latívuszi irány jelölésére kialakult ragok használata. Eltolódás következhetett be a lokatívuszi (-BEN) és az ablatívuszi (-BŐL) rag használatában is. Ezek a keveredések, eltolódások könnyen megváltoztathatták néhány ige vonzatát is (amely sokszor az ősi szemlélet megváltozását eredményezte). Jól összefoglalta ezeket a változásokat és e változások okait KLEMM történeti mondatának a határozókról szóló fejezetében (TörtMondt. 157–219).

2. Ez alkalommal csak a -BE és -BEN ragos határozókat vizsgálom, s csupán az Apor-kódex második keze (XV. század végi nyelvállapot) által írt szövegek alapján (AporK. 43–176). A szövegek latin megfelelője a Zsoltárok Könyvében található meg (Biblia Sacra vulgatae editionis ... Tomus II. editio undecima Ratisbonae, 1902. 162–234).

Az anyaggyűjtést nagyon megkönnyítette, hogy az Apor-kódexnek két feldolgozása is rendelkezésünkre áll: RAJSLI ILONA, Az Apor-kódex szótára (Dél-

vidéki nyelvemlékeink. II. Bp., 1996. 127 l.) és JAKAB LÁSZLÓ–KISS ANTAL, Az Apor-kódex ábécérendes adattára (Számítógépes nyelvtörténeti adattár — a továbbiakban: SzNyA. — 7. Debrecen, 1997. 451 l.; számítógépes lemezen, és az Interneten is: <http://mnytud.arts.klte.hu/sorozat/apor>). RAJSLI ILONA nem különíti el a többnyire különböző helyesírást is használó s különböző időkből származó kezek anyagát, s nem a kódexet használta (illetve annak fakszimile kiadását: Codices Hungarici II. Kolozsvár, 1942), hanem a VOLF GYÖRGY olvasatát (Nyelvemléktár VIII. Bp., 1879. 157–251). Az adat megtalálása ilyen módon kissé nehézkes, hiszen például Rajslinál a *nép* szócikkében a többes szám jelzését követően a *-ben* adat után a 140(4) lelőhely van megadva, ami feloldva (vö. Bevezetés: 7) a kódex 140. lapjának 4. sorát jelenti. Valójában a VOLF-féle kiadás 236. lapjának 32. sorában van az adat a 140. kódexlap szövegének (4) egységében, ahol azonban a (4) nem sorjelzés. Az adat a fakszimile kiadás szerint — beszámítva az első 42 töredékes lapot is — a kódex 182. lapján a 6. sorban van. RAJSLI átvette természetesen a nyelvemléktári kiadás olvasati vagy nyomdai hibáit is, például: *ydwezeytewn* pro *ydwezeytewm* (Nytár. VIII, 236/28) vagy *geritzte* pro *geriezte* (78/25 = Nytár. VIII, 179/4), sőt tovább növelte azok számát például: *vilaggal* pro *villagal* (Nytár. VIII, 195/20; AporK. 108/14) vagy *allaiba* RAJSLI szerint 109(15) pontosabban: 110(15), azaz a kódex 152. lapjának első sorában, ahol azonban a fakszimile kiadásban — hasonlóképpen VOLFnál is: Nytár. VIII, 220/11 — világosan *allaiban* formát találunk.

Az általam vizsgált anyag az SzNyA. 7: 9–292. és a Függelék 429–445. lapjain a 2. kéz által írott szövegek szófajilag (6. oszlop) a 02, 03, ritkán a 05, 06 kódszámmal jelzett (közfőnév, tulajdonnév; számnév, névmás) szavaknak a ragok oszlopában (10. oszlop) az alábbi belső helyhatározó-ragos alakjait tartalmazza (05–08 kódszám):

<i>kódszám</i>	<i>rag</i>	<i>jelentés</i>	<i>darab</i>
05	-ba/-be	illativus	159
06	-ba/-be	inessivus	41
07	-ban/-ben	illativus	2
08	-ban/-ben	inessivus	549
összesen:			751

Nem vizsgálom tehát a személyes névmások ragos alakjait pótló *en bennem, te benned; En belem, Te beled;* stb. formákat. Nem foglalkozom a határozószói vagy névutói *egbe, egenbe, egembe* 'egyszerre, együtt' szóval például „Ime mel' io es mel' viga[ragos: lakozni a'afiaknak *egbe*” ~ „Ecce, quam bonum et quam jucundum habitare fratres *in unum*” (145/20); „Es türtem ki *egembe* meg zomo-

reitatnek es nem volt" ~ „Et sustinui, qui *simul* contristaretur, et non fuit" (62/1): „ffoľok tapfolnak kezekkel, *egbe* hegek vigadnak" (101/15), „tanalczot tartottak *egembe*" (64/24), „Meg fordeituan a nepeket *egembe*" (105/21); „dileret o fianak, zenth lelekkel *egembe*" (173/3); stb.), sem az *egbe* határozószóval vagy igekötővel, például „Es *egbe* elegettek a nemzetek közöt" (116/20), „es orzagokbol *egbe* giútötto azokat" (118/7), „Vr irlemnek [Jeruzsálemnek] rakoia: *egbe* giuti ifrl'nek [Izraelnek] himletit" (161/17).

3. A határozók között kevés az olyan szó, amely több belső helyhatározó raggal is előfordul, mint például a *nemzet* 'generatio' („Vram te emlekezeted *nemzetekbol nemzetekbe*" ~ „Domine, memoriale tuum *in generationem et generationem*": 147/5), *kéz*, *város* stb. A szavak viszonylag könnyen rendezhetőek — különösen a helyet jelölő határozók esetében — olyan jelentéskörökbe, amelyeknél a 'valamiben létel', 'valahova kerülés' könnyen érthető: országnevek (*egiptom*, *babillom* stb.), településnevek (*város*), építménynevek (*ház*, *palota*, *hajlék* stb.), állapotot jelölő szavak (*fogság*, *dicsőség*, *nyugalom* stb.). Még az *út*, *ösvény*, *utca* is előfordul belső helyhatározó raggal.

3.1. A **-BE** ragos határozók. A szakirodalomban (SIMONYI, MHat., KLEMM, i. m.; MMNyR.; MMNy.) hely-, idő-, állapot-, eredmény-, mód-, ok-, cél- és állandó határozói funkcióban fordulhatnak elő.

3.1.1. A **-BE** ragos szó helyhatározói funkcióban a leggyakoribb (71). Tulajdonnév kevés van: „...pfalmoja ... a nepnek *babillomba* vitelerol" (52/22), „Es be mene ifrl' *egiptomba*" (112/13), „Dauidnak ertelme mikor el futa getbol es iouo a barlangba *odolamba*" (155/9). A konkrét vagy képzelt helyet jelölő köznevek közül a *patak*, *forrás*, *tó*, (*vizeknek*) *kimenete*, *tenger*, *föld*, (*földnek*) *alja*, *völgy*, (*agyagnak*) *mélye*, *magasság*, *világ*, *menny*, *pokol*, *árnyék*, *sötétek*, *szent* fordulnak elő. (E szavak ragozott alakjának kódexbeli lelőhelyét könnyű megtalálni az SzNyA. 7. kötetében).

Néhány példa: „Ki fordeitotta a zirtot vizeknek *tauaba*: es a romlatot vizeknek *forrafaba*" ~ „Qui convertit petram *in stagna* aquarum, et rupem *in fontes* aquarum" (128/16, 17), „Helhetet engemet *setetbe* (VOLFNál és RAJSLInál: *setetben*) mikent vilagnak halottit" ~ „Collocavit me *in obscuris* sicut mortuos saeculi" (156/14), „Es ada o földok bekakat: es kiraloknak *hathatoiba*" ~ „Edidit terra eorum ranas *in penetralibus* regum ipsorum" (112/25), „Eziekben fel emel'fetek tú kezetekek *scetbe*" ~ „In noctibus extollite manus vestras *in sancta*, (et benedicite Dominum)" (146/6); „Vettenek engemet az aljo *pokolba*: *setetekbe* es halalnak *arnekaba*" ~ „Posuerunt me *in lacu inferiori, in tenebris*, et *in umbra mortis*" (85/9).

A hely lehet a *város*, *ház*, *hajlék* (a kódexben *hajlak* formában), *ágy*, *gádor*, *barlang szanktuárium* vagy az ember és az emberhez kapcsolódó szó: *nemzet*, *fáraó*, *szolga*, *tetem*, *lélek*, *bél*, *vér*, *kéz*, *ruha*, *éték*: „Ha be menendek en

hazamnak *hailakaba*: ha fel menedek en tereitetemnek *agaba*" ~ „Si introiero in *tabernaculum* domus meae, si ascendero in *lectum* strati mei" (144/13, 14), „Be megek te *hazadba*" ~ „Introibo in *domum* tuam" (55/6); „Ki ereztet földi czudakat es meñ ielenfegeket *te közepedbe* egiptom: *pharahoba* es mend *o zolgaiba*" ~ „Et misit signa et prodigia in *medio* tui, Aegypte, in *Pharaonem* et in *omnes servos ejus*" (146/25, 26), „ki lezal *zakalba* aaronnak *zakalaba*" ~ „quod descendit in *barbam*, *barbam* Aaron" (145/21), „es be ment mikent viz *o belplibe*: es mikent olay *o tetemibe*" ~ „et intravit sicut aqua in *interiora* ejus, et sicut oleum in *ossibus* ejus" (123/21), „kit paranczolt ezer *nemzetekbe*" ~ „(verbi), quod mandavit in mille *generationes*" (111/14).

Egyéb helyhatározók: *életbe*, *hálójába*, (ruhájának) *peremébe*, *törbe*, *tűzbe*, valamint: „Immár mý hufuetonk xps ki mondatik aldoztatot barannak *o* teste aldoztatot tiztafagnak *pogalaiaba*" (175/5), „Ki meg oztotta a veres tengert *ozlatokba*" ~ „Qui divisit Mare rubrum in *divisiones*" (148/11), „es te *konuedbe* irattatnak mendenek" ~ „et in *libro* tuo omnes scribentur" (152/2). Név más ritkán fordul elő: „mert vrnak kezeben tizta vizes elegetet boranak telles kel'he Es haitotta *ebból ebbe*" ~ „quia calix in manu Domini vini meri plenus misto. Et inclinavit *ex hoc in hoc*" (72/24), „*ebból abba*" ~ „*ex hoc in illud*" (158/21).

A -BE ragos határozóknál meg kell említeni, hogy az SzNyA. kódolói első sorban a magyar szövegből indultak ki, s ha az elfogadhatónak látszott a mai nyelvhasználat szempontjából, akkor kevésbé vették figyelembe a latin eredetit, amely alapján például (*in medio*, *in ossibus*, *in libro* stb.) a fenti példák egy részében mindenképpen indokolt lehetne az inesszívuszi értékű -BE ragot keresni. Ez a kettősség figyelhető meg a következő példákban is: „Es ki vitte azokat az igaz *utba* ~ Et deduxit eos in *viam* rectam" (118/16); „es vig engemet az *orok vtba*" ~ „et deduc me in *via* aeterna" (152/21). E két utóbbi példában jól érzékelhető az is, hogy a belső és a külső helyviszony határa is más volt a régiségben. Ma külső helyhatározó ragot használnánk (*útra*, *úton*).

A konkrét helyhatározó könnyen kaphat átvitt jelentést, s válhat például állapothatározóvá. Jól szemléltetheti ezt a következő példasor: „Es ada... *o* zepfegeket ellenjegnek *kezebe*" ~ „Et tradidit ... pulchritudinem eorum in *manus* inimici" (80/24), „Es ada azokat nemzeteknek *kezekbe*" ~ „Et tradidit eos in *manus* gentium" (117/8), „adattanak *tornek kezebe* ~ tradentur in *manus* gladii" (51/16); „Mert ott kerdeztenek mýnket kik *fogsagba* Vittenek mýnket" ~ „quia illic interrogaverunt nos, qui *captivos* duxerunt nos" (149/7).

3.1.2. Állapothatározók. A 27 állapothatározó között csak az *igazság* és az *ítélet* fordul elő kétszer, a többi szó különböző, 11 esetben -*ság*/-*ség* képzős (*alázatosság*, *bosszuság*, *dicsőség*, *fogság*, *fösvénység*, *hiuság*, *igazság*, *istenség*, *koldusság*, *tanuság*), például „Ne fordeh el embert *alazatuffagba*" ~ „Ne avertas hominem in *humilitatem*" (91/1), „es be megek te *igassagodba*" ~ „et ingrediar in *veritate* tua" (83/14), „atta *bozzuffagba* engemet *nomodokat*" ~ „dedit in

opprobrium conculantes me” (43/14). -at/-et képzőt találunk az *emlékezet*, *futat*, *igazolat*, *ítélet* és a *mozdulat* szavakban, például „es otet gúloloeket *futatba* fordeitom” ~ „et odientes eum *in fugam* convertam” (88/14), „es nem *atta mozdolatba* en labaimat” ~ „et non dedit *in commotionem* pedes meos” (54/24). -alom/-elem képzős elvont főnevet négyet találunk -BE ragos állapothatározóként (*hatalom*, *hiedelem*, *nyugalom*, *veszedelem*), például „hamis ferfiat gonozok foglal'ak *vezedelmbe*” ~ „virum injustum mala capient *in interitu*” (153/23).

3.1.3. Eredményhatározó. A 13 eredményhatározó között négyszer fordul elő az *öröklet* szó, például: „Es *atta* o földoeket *orokletbe*: *orokletbe* isrl'nek o nepenek” ~ „Et dedit terram eorum *hereditatem*, *hereditatem* Israel populo suo” (147/3). Néhány egyéb — ma már -vá/-vé ragos határozóval kifejezendő — példa: „es o *porokba* változtattnak” ~ „et *in pulverem* suum revertentur” (110/13), „Gimolcznek földo lot *sofolatba*” ~ „Posuit ... terram fructiferam *in salsuginem*” (120/18), „Es allaptatta o forgetegeket *zellöbe*” ~ „Et statuit procellam ejus *in auram*” (120/9), „Es be fedem bõitel en lelkemet: es lot *bozzufagba* ennekem” ~ „Et operui in jejunio animam meam: et factam est *in opprobrium* mihi” (60/25), „attad oket zereczenek nepeinek *etkebe*” ~ „dedisti eum *escam* populis Aethiopum” (71/9).

3.1.4. Egyéb határozók. Számban talán nagy a *módhatározó*-nak tekinthető -BE ragos szavak száma (15), de ez csak a *nemzet* szó kettős határozós szerkezetében fordul elő: „orokke maracz: es te emlekezeted nemzetekből *nemzetekbe*” ~ „in aeternum permanes, et memoriale tuum in generationem et *generationem*” (105/3), „es nemzetből *nemzetbe* orokiglen” ~ „in generationem et *generationem* usque in sempiternum” (116/14).

Állandó határozóként (vonzatként) négy példában főleg az *észbe vesz*, *reményt vet* szerkezetekben van -BE ragos határozó: „*ezedbe* veved en onzollatomat” ~ (Domine), exaudi orationem meam” (156/8), „es vetnem en remen-segemet *Vr istenbe*” ~ „ponere *in Domino Deo* spem meam” (70/4).

3.2. -BE ragos határozó -BEN ragos funkcióban. A 3.1. pontban már említettem, hogy a -BE ragos határozó latin megfelelője többször *in* + ablatívusz, s így a magyar határozó is lehet -BEN ragos funkcióban. Ebben a csoportban talán éppen ezért alig van helyhatározó (2 példa): „Az affiriofoknak *diczeretekbe* auagy *enekekbe* egebkent affiriofjok ellen valo enek afaphnak pjalmofo” ~ „In finem; *in laudibus*, Psalmus Asaph. Canticum ad Assyrios” (73/2, 3). *Komplex idő/állapothatározó* is csupán egy: „ki veted kodoet te *felmenetedbe*” ~ „Qui ponis nubem *ascensum* tuum” (108/16–7).

Állapothatározó van a következő három példában: „mert ki totto menneket *ertembe*” ~ „Qui fecit coelos *in intellectu*” (148/3), „Mert lottenek *puztolatba*, hirtelen meg fogatkoztanak” ~ „Quomodo facti sunt *in desolationem*, subito defecerunt” (69/9), „Legen o aztalok o elottek torben: es meg forbatlatban es

meg gonozbolatba” ~ „Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum” (62/6).

Módhatározó-ként a *név* szó négyszer fordul elő, például: „iol mondotonk túnektek vrnak *neuebe*” ~ „benediximus vobis in nomine Domini” (143/10), „Tabor es hermon te *neuedbe* vigadnak” ~ „Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt” (87/15).

Huszonkét példában **állandó határozó-ként** (vonzatként) elsősorban a *reménykedik* (*irgalmasságba, fejedelembé, ítéletbe, üdvözítőbe, árnyékba* stb.) és a *hisz* (*istenbe, csudába, igébe*) ige mellett található, illetve a *reménysége van* *vkibe* (*urába, istenébe*) szerkezetben: „mikor remenkedem en *istenembe*” ~ „dum spiro in *Deum* meum” (60/9), „Ne akariatok remenkednetek *hamiffagba*” ~ „Nolite sperare in *iniquitate*” (50/13), „Ne akariatok reme(n)kednetek *feiedelmeibe*, embereknek *fiayba* kikben ninczen vduoffseg” ~ „Nolite confidere in *principibus: in filiis hominum in quibus non est salus*” (160/24). A *tanít* ige mai vonzata *vmire*, itt viszont még szintén belső helyhatározó rag található: „Aldot vr en iftenem ki tanéita en kezeimet *haborolatba*: es en vyaiamat *hadba*” ~ „Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas *ad proelium*, et digitos meos *ad bellum*” (157/16, 17).

3.3. -BEN ragos határozó -BE ragos funkcióban. Bár a TNyt. II/2. azt írja, hogy „Gyakran *-ban/-ben* ragos névszót találunk illativusi funkcióban” (248), az Apor-kódexben csak öt példát találtam: „Te papid oltozienek *igazlatban*” ~ „Sacerdotes tui induantur *justitiam*” (144/24), „Es fel emelte kezet reaiok: hog leterietzene azokat a *kietlenben*” ~ „Et elevavit manum suam super eos, ut prosterneret eos in *deserto*” (116/5), „Haiczad en zúumet te *tanofagidban*: es ne fojuenfegbe” ~ „Inclina cor meum in *testimonia* tua, et non in *avaritiam*” (130/10), „Tptto a hodot o *ideieben*: nap meg ef merte o el nugtat” ~ „Fecit lunam in *tempora*: sol cognovit occasum suum” (109/17), „Ne vessel engemet venfegnek *ideieben*: mikor meg fogatkozik en tehetfegem” ~ „Ne projicias me in *tempore* senectutis, cum defecerit virtus mea” (64/20). Az SzNyA.-ban ezek közül csak az első kettőt minősítettük ide tartozónak.

3.4. A -BEN ragos határozók. A kódexben ezeknek a határozóknak a megnynyisége és funkciógazdagsága a legnagyobb.

3.4.1. A mintegy 550 példának jóval több mint a fele **helyhatározó**.

a) Országnév vagy városnév (*Egyiptom, Judea, Izrael, Sion, Jeruzsálem, Selmon, (H)óreb, Idumea, Efrata, (H)ermon*) huszonötször fordul elő.

b) A legtöbb a világgal, földdel, valódi vagy képzelt helyekkel kapcsolatos szó: *világ, menny, ég, pokol, mélység, magasság, föld, tenger, mező, határ, hegy, kietlen, vizetlen, köd, víz*: „ki töt nagokat *egiptomban*, czudakat karnak *foldoben* felelmeseket vérés *tengerben*” ~ „qui fecit magnalia in *Aegypto*, mirabilia in terra Cham, terribilia in *Mari rubro*” (115/18–20), „Ki mikent mvronk iften ki lakozik *magoffagokban*” ~ „Quis sicut Dominus Deus noster, qui

in altis habitat" (127/19), „es által vitte azokat a *melfegben* miként *kietlenben*" ~ „et deduxit eos *in abyssis* sicut *in deserto*" (114/24), „Teuelgettek a *kietlenben* es a *vizetlenben*" ~ „Erraverunt *in solitudine in inaquoso*" (118/9, 10). Ide sorolhatjuk a *sötétség*, *árnyék* szót is. E szerkezetekben a hely jelölése mellett állapothatározói, sőt egyes esetekben időhatározói komplex jelentéssel is számolhatunk: „Vilagozeh azoknak kik vlnek *setetekben* es hálalnak *arnekanban*" (170/5, 6), „nem felz ... a *setetben* iaro (com)plarcodaftol" ~ „non timebis ... a negotio perambulante *in tenebris*" (92/24).

c) Külön csoportba sorolhatjuk az építményekkel kapcsolatos helyeket (*ország*, *város*, *erősség*, *hajlék*, *ház*, *palota*, *sátor*, *egyház*, *templom*, *zsinagóga*, (*ház*)*oldal*, *kapu*, *gádor*, *eszterhaj*). Itt említhetjük az *utca*, *út*, *ösvény* szavakat is: „fertezetlen *vtban* iaro" ~ „ambulans *in via immaculata*" (103/17), „Ez *vtban kibn* arokuala: el reitettek keuelek tørt ennekem" ~ „*In via* hac, *qua* ambulabam, absconderunt laqueum mihi" (155/17). Ma ezekben a szerkezetekben többnyire *-n* ragos határozókat használnánk.

d) Embert, embercsoportot, testrészt jelentő szavak: *nép*, *nemzet*, *gyülekezet*, *tanács*, *had*, *ember*, *személy*, *fiú*; *lélek*, *kebel*, *macera*, (*anya*)*méh*, *vér*, *fő*, *ajak*, *száj*, *torok*, *boka*, *kar* — és ebben a csoportban a legtöbbször előforduló — *kéz*, *szív*.

e) Egyéb, közös jelentéscsoportokba nem rendezhető szavak például *tér*, *kalitka*, *kapitulum*, *himmusz* stb.

3.4.2. Időhatározó. A 29 időhatározó között 12-szer a *nap* szó található. Többször előfordul még az *idő*, *élet*, *kezdet*, s egy-egy példában a *veternye*, *bőjt*, *éjiek*, *esztendő* és a fentebb már említett komplex jelentésű *sötét* szó. Például: „Íg aldlak meg tegedet en *eletemben*" ~ „Sic benedicam te *in vita* mea" (51/6), „*Eyiekb*en fel emel'etek tú kezeteket ember, [centbe" ~ „*In noctibus* extollite manus vestras *in sancta*" (146/5), „Hetzer mondottam *napiaban* diczeretet teneked" ~ „Septies *in die* laudem dixi tibi" (140/12). Ez utóbbi példában disztributívuszi (*naponként*, *naponta*) jelentésben.

3.4.3. Állapothatározó. A helyhatározók után a második legnagyobb csoport. Ahogy a *-BE* ragos állapothatározóknál, itt is sok a *-ság/-ség* képzős szó, különösen gyakran fordulnak elő az *igazság*, *alázatosság*, *dicsőség*, *üdvösség*. Néhány példa: „Es ki vitte őket *remenfegben* es nem feltenek" ~ „Et deduxit eos *in spe*, et non timuerunt" (80/5), „Kik vetnek *konuezetben: vigasagban* aratnak" ~ „Qui seminant *in lacrymis*, *in exultatione* metent" (141/13), „Es bezellet en zam: en *toredelmemben*" ~ „Et locutum est os meum *in tribulatione* mea" (55/14), „futtam en *zomiamban*" ~ „cucurri *in siti*" (49/22).

3.4.4. Egyéb *-BEN* ragos határozók. Ezekben az inesszívusz rag használata ma már archaikusnak érződik. Eszközhatározót fejeznek ki a következő *-BEN* ragos formák: „Dil'erietek ötet trombitanak *zozat'aban* dil'erietek ötet *soltarban*

es *hegedőben*” (164/27, 28), „Hog meg vidameha orczaiat *olaiban*” (109/11), „Alazak *bekokban* o labait” (112/4).

Okhatározó van a következő példákban: „Vigadot egiptom o eredetekben [kivonulásuk miatt] (113/13), „es o *gonoffagokban* eluezi azokat” [gonoszságuk miatt] (97/11), „es te *haragodban* meg fogatkoztonk” [haragod miatt] (91/15).

Tekintethatározó talán csak ez a két példa: „Legen di.őseg a’ a istennek ekeffeges felfeges xpufnak tizeffseg zent leleknek ki három *zemelben*, es ‘eg *allatban* Amen” (176/10).

Fokhatározó is kevés van: „etkeket ereztet o nekik *bőfegben*” [bőségesen] (77/25).

Az **állandó határozók** (vonzatok) jelentősen eltérnek a mai használattól: „es emlekezem te *igazolatidban* [= igazolatidra] mendenha” ~ „et mediabor *in justificationibus* tuis semper” (136/20), „es tanulok te *czudaidban* [= csodáidból]” ~ „et exercebor *in mirabilibus* tuis” (129/17). A *reménykedik* ige nemcsak -BE ragos határozót vonz (vö. 3.2.), hanem hét esetben — a mai vonzatnak megfelelően — -BEN ragosat is. Négy példában az *igen reménykedik* + az *ige* szó van, a latinban pedig a *superspero* vonzataként akkuzatívusz (*in verba tua, in verbum tuum*): „mert te *igeidben* igen remenkettem” ~ „quia *in verba* tua supersperavi” (139/3), három példában pedig az igéhez az *úr* és a *beszéd* szó kapcsolódik határozóként. Ez utóbbi esetekben a latin *spero* vonzata *in* + ablatívusz (*in Domino, in sermonibus*): „remenkedet en lelkem *vrban*” ~ „speravit anima mea *in Domino*” (143/19).

4. Ez alkalommal csak néhány határozót tudtam idézni, de Jakab László érdeméből utalni tudtam — a teljesség igénye nélkül — azokra a szavakra, amelyek -BE vagy -BEN ragosak az Apor-kódexben, s amelyeknek a lelőhelyét a kérdés iránt érdeklődő immár könnyen ki tudja keresni az SzNyA. 7. kötetéből. Természetesen pontosabb eredmények eléréséhez a határozók vizsgálatán túl szükséges a szerkezet alaptagjának, valamint a latin eredetinek a vizsgálata is.

KISS ANTAL